

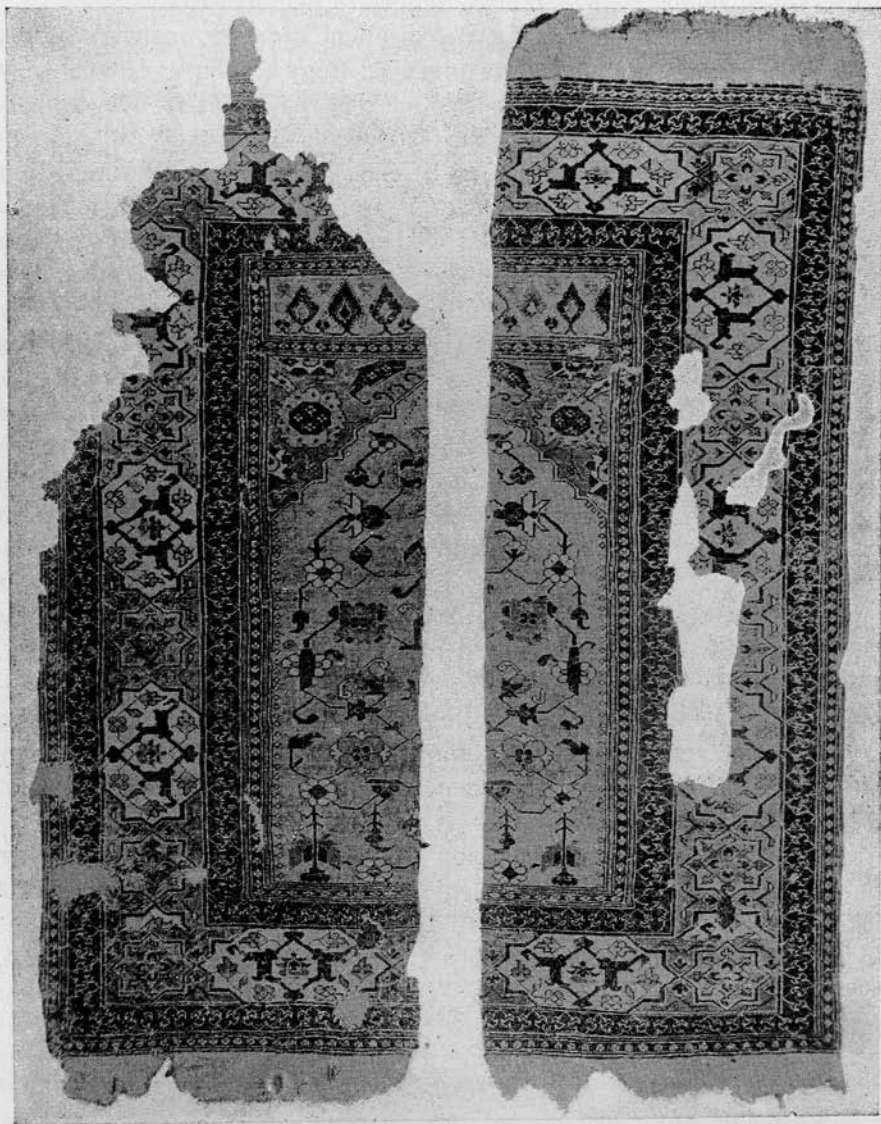
Erdélyi imaszőnyeg az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.

A szőnyeg, melynek képét az olvasó a 459. lapon maga előtt látja, az Erdélyben előforduló keleti szőnyegeknek azon csoportjához tartozik, melyeket a budapesti szőnyegkiállítás alkalmával annak lajstromában *par excellence erdélyi szőnyegeknek* kereszteltünk el, miután úgy látszik, hogy a XVII. sz. eleje óta több volt és ma is több van belőlük Erdélyben, mint bármely más típusú keleti szőnyegből. Ez az elnevezés — ha nem tévedek — az irodalomban a Neugebauer—Orendi-féle kézikönyvben szerepel először (60 lap: sogen. Siebenbürger Teppiche). Miután magunk között már régebben használtuk, jónak láttuk terminológiai kényelem szempontjából a lajstromba felvenni és bizonyára nem lehet ellene kifogást tenni, ha az, mint egyéb hasonló elnevezések, a keleti szőnyegekről szóló szakirodalomban meghonosodik.

E szőnyegek között a tér beosztását tekintve két főváltozatot lehet megkülönböztetni; nagyobb számban fordul elő az, mely a tükrözött középső részét négy (mintegy levágott) sarok közé foglalja; de vannak olyanok is, melyek a két alsó sarkot elhagyják és ilyenformán tükrük a fülkés imaszőnyeg tükrére emlékeztet. A Bode-féle ismert kézikönyv az összes kisméretű keleti szőnyeget — tehát a mértani díszű szőnyegeknek és az usákoknak kivételével az Erdélyben előforduló összes szőnyeget — imaszőnyegeknek nevezi; nem tudom eldönteni, hogy helyes és a gyakorlati valóságnak megfelelő eljárás-e az imaszőnyeg fogalmát illetéknépen a mérethez kötni; miután azonban az az egy mindenestre bizonyos, hogy a négysarkú erdélyi és más rokontípusú szőnyegek díszítése a rituális használatnak semmiféle szembeszökő bélyegét nem viseli magán, míg ellenben a fülkés szőnyegek a mecset imafülkéjét sok esetben (architectonicus részleteikkal) egyenesen ábrázolni akarják és még akkor is, ha csak valamennyire erre emlékeztető két sarokkal ékesek, kétségtelenül azt symbolizálják: a magam részéről tanácsosnak tartom a terminológiának olyatén megállapítását, hogy az erdélyi szőnyegek közül csak azokat nevezzük megkülönböztetésül imaszőnyegeknek, melyek nem négysarkúak.

A négysarkú erdélyi szőnyegeknek legszebb, ismert példánya az O. M. Iparművészeti Múzeum tulajdonában lévő, több ízben publikált

szőnyeg.¹ A tükörmustrának egész jellegéből világos, hogy az eredetileg négysarkú szőnyegek számára készült: a nagy palmetta rajz

1. kép. Erdélyi imaszőnyeg. Kis Ázsia. XVII. sz. Erd. Nemz. Múz. Kolozsvár.
Fig. 1. Tapis de prière transylvain. Asie Min. XVIIe s. Mus. Nat. d. Trans. Kolozsvár.

¹ Erdélyi török szőnyegek kiállításának leíró lajstroma. Budapest. 1914. (Országos Magyar Iparművészeti Múzeum.) 74. sz.; képe: *Orientalische Teppiche*. London-Paris. 1892. Taf. XXVII. Nr. 36. — *Bode: Vorderasiatische Knüpfteppiche*. 78. l. 45. kép — e helyütt tévesen az Öst. Handelsmuseumnak tulajdonítva, — u. a. 2. kiadás (*Kühneltől*) 124. l. 70. kép, tévedésből megfordítva elhelyezve —; az utóbbi

centrumát hangsúlyozza és a négy nagyobb rozetta közé eső közép-ponti rész kivételével (nem tekintve apró részleteket) az egész díszítés két egymást derékszögben metsző tengelyre symmetricus.

Mind a kolozsvári, mind a nagyszebeni szőnyeg, melynek képét a 461. l-on közlöm,¹ tanulságosan mutatják, hogy a szőnyegszövők vagy mintarajzolók a mustrát miként alakították át, ha fülkés szőnyegre akarták alkalmazni. A két felső saroknak körvonala ívet alkot; a mecset-lámpára emlékeztető váza kitűnően beleillik az új elrendezésbe, mert hiszen valami efféle az ivről alácsüngő motívum a fülkés szőnyegeknek egyik állandó alkotórészüik; a második vázának azonban természetesen el kellett tűnnie, és a virágos indáknak, melyek az eredeti mustrában a vázák felé tendálnak, módosulniok kellett. Ez mindkét szőnyegen úgy történt, hogy a centrális palmetta alatt egy ahhoz némileg hasonló fodros levelű nagyobb virág foglalt helyet (a kolozsvári szőnyegen ebből csak egy pár baloldali levél látszik), míg a kisebb rozettákból a váza felé hajló indák virágai csüngő helyzetbe kerültek. A nagyszebeni szőnyegen a virágok egészen sajátos formát öltenek (melynek azonban a kisázsiai szőnyegek körében vannak analogiái) és a szőnyegnek egyik legszebb motívumát adják, míg a kolozsvárin mereven ereszkednek lefelé és rajzuk sem valami tetszetős.² Hogy e rajzbeli megoldásban respectabilis ügyesség nyilvánul, az szembeszökvé válik, ha a két szőnyeget összehasonlítjuk egy harmadik rokon darabbal (Szőnyegkiáll. lajstr. 84. sz., képpel), melyen a mustra tervezője úgyszólván nem is keresi a megoldást, hanem megelégszik azzal, hogy a centrális palmetta alatt, kihagyva a vázából közvetlenül kinövő idomot, megismétli a váza talpát, mely ott ilyenformán szervesen és értelmetlen ornamentummá süllyed.

*

A budapesti szőnyegkiállításon — valamint a lajstromban is, bár ott e felosztás külsőleg nincs megjelölve — az erdélyi szőnyegetek tűkörmustrájuk szerint a következő három főcsoportra osztottuk:

1. A fenn ismertetett, centrális palmetta körül egymást keresztező, symmetricus elrendezésű virágos és leveles indákból alakuló tűkör mustrát feltüntető szőnyegek.

könyvnek 123. lapján olvasható megjegyzés szerint e szőnyegnek egy pendantja egy svédországi kolostorban van).

¹ Leírását l. Szőnyegkiáll. lajstr. 73. sz., képpel.

² A kolozsvári szőnyeggel a tűkörmustra rajzát tekintve szinté vonásról-vonásra megegyezett a szőnyegkiállítás 75. sz. darabja; azon az alsó vég rajza is teljesen azonos volt, továbbá a keretsáv hosszúkás médaillonjai is megegyeztek színezés tekintetében a kolozsvárral, valamint ugyanolyan volt a keretnek kétoldali szélső keskeny csíkja is. — A nagyszebeni szőnyeg keretének e szélső csíkjai némileg eltérők, a mustrát láncszemesnek lehetne nevezni; erre csak két analogiát tudok, mind a kettőt festett (németalföldi) ábrázolásból ismert szőnyegen.

2. Azok, melyeknek tükrében egy vagy két rozetta sorral szegett csürlőidom foglal helyet, (Lajstr. 160. sz., képpel; Bode—Kühnel: i. m. 125. 1. 71. kép).

3. Azok, melyeknek tükrében a „kis usák“ szőnyegekre jellemző középmédailon ékeskedik. (Lajstr. 168. sz., képpel).

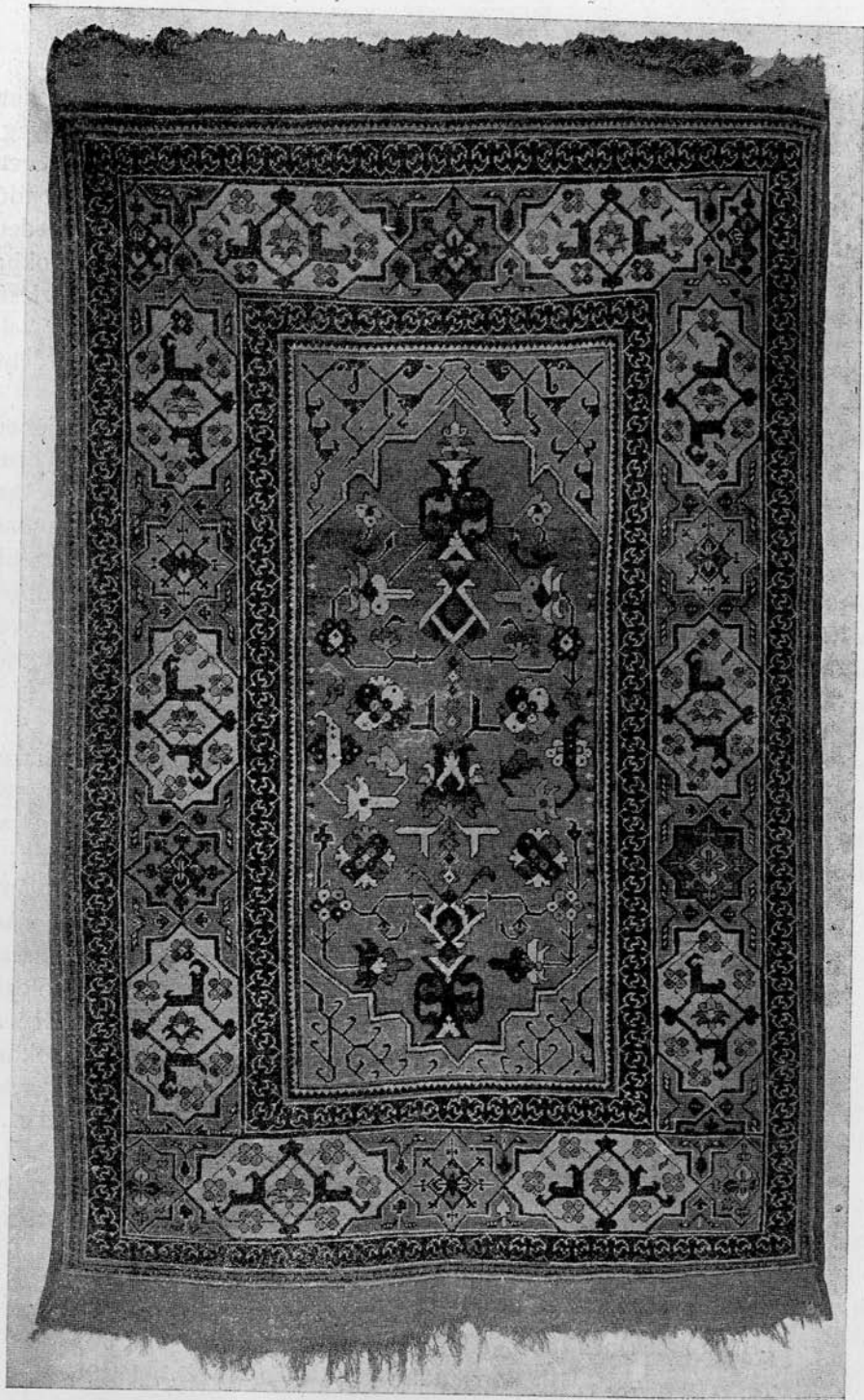

2. kép. Erdélyi inaszőnyeg. Kis Ázsia. XVII. sz. Br. Bruckenth. Múz. Nagyszeben.
Fig. 2. Tapis de pierre transylvain. Asie Min. XVIIe s. Musée baron Bruckenth.
Nagyszeben.

Az első helyre tett mustra fokonként szegényedik ugyan, úgy, hogy végül elszórt és indákkal alig kapcsolt nagy virágokból álló laza díszítéssé válik, de az egyes virág- és levélformákat tekintve eredetének bélyegét mindig megőrzi. — Az e csoportba tartozó szőnyegek azon kisázsiai szőnyegek közé tartoznak, melyek a legtisztábban őrizték meg a perzsa szőnyegdíszítés formakincsét és sajátos török motívumokat vagy egyáltalában nem, vagy csak kis mértékben, keverték díszítésükbe. A virágos indákból alakuló (l. alább) mustra az indáknak jellemző szögben tört rajzával, valamint a virágoknak és leveleknek formáival nem egyéb, mint a perzsa virágos indadíszítésnek kisázsiai stílusba való átrása és azonos az ú. n. usákszőnyegek díszítésével, nyilvánvaló, hogy egyenesen abból van merítve. Ezt már Riegl felismerte, ki az Iparművészeti Múzeum szőnyegének leírásában (Or.Tepp., Beschr. zu Taf. XXVII. Nr. 36.) ezt írja: „Da die stilisierten Blumenformen durchwegs den, wenngleich ins Eckige reducirten Charakter der persischen Decorationsflora zur Schau tragen, dagegen Nelken, Hyacinthen u. s. w. fehlen, pflegt man häufig diese Gattung . . . auf persischen Ursprung zurückzuführen . . . Die persische Blütenflora liegt ja auch den älteren Smyrna-Teppichen (= Usákszőnyegek) zu Grunde“. — Hasonló stílusú virágdíszítés más fajta kisázsiai szőnyegeken is előfordul: Meisterwerke muhamm. Kunst, I. Taf. 69. Kat. Nr. 105; Or. Tepp. Taf. XLV. Nr. 61. (az utóbbi szőnyeg is kétségtelenül kisázsiai). — Ugyancsak a perzsa szőnyegekre vezethető vissza az erdélyi szőnyegek keretének díszítése is, mind elvében, (hosszabb és rövidebb médaillesonok változása) mind az egyes díszítő motívumokat tekintve.

*

A leglényegesebb eltérés a kolozsvári és a szebeni szőnyeg között a sarkok és a friz díszítésében van. Az erdélyi szőnyegeknek egy kis csoportjában (a kiállításon csak négy ilyen volt: 73—76. sz.-ok, a fenn említett svédországi szőnyeg volna az ötödik ismert példány) egy-egy sarok nem egyéb, mint egy négyágú és mindegyik ágában egy-egy arabeszkkel ékes kereszt vagy csillag idomnak egy-egy negyedrésze; az efféle idomok a perzsa és az usák szőnyegeken sűrűn fordulnak elő. A „kis usák“ szőnyegeken a sarkoknak ily módon való keletkezése még világosabb, mint az erdélyieken (l. Lajstr. 67. és 68. sz., az utóbbi képpel); ám az utóbbiak között is a legszabatosabb rajzú példányokon (minő a szebeni) még meglehetősen tisztán kivehetők a félarabeszkek, melyek egy-egy fél csillagágba tartoznak. A körvonal persze sommásabb rajzú, a szebenin még emlékeztet a csillagidom körvonalára, de a kolozsvárin már nem. Ez az arabeszkdíszítés sokkal finomabb idegzetű és komplikáltabb, semhogy a háziipari jellegű kisázsiai szőnyegszövés-

3. kép. Erdélyi imaszőnyeg. Kis Ázsia. XVII. sz. Az erd. ág. hitv. ev. egyh. tulajdona.
*Fig. 3. Tapis transylvain. Asie Min. XVIIe s. Propr. d. l'Eglise la Conf. d'Augsbourg
de Trans.*

ben sokáig tarthatta volna magát; annak, hogy hiányos kivétel mellett az arabeszk rajz milyen silánnyá válik, kitűnő példája az a szőnyeg, melynek képe a 463. l-on látható (Szőnyegkiáll. lajstr. 76. sz.); ezen az arabeszk a tükör egyik végén sovány, értelmetlen, semmitmondó díszítményként jelentkezik, mely alig emlékeztet a motívum eredeti szépségére. A szőnyegszövők tehát más mustrákat kerestek: a sarokba nagy levelekből és rozettákból, ritkábban szegfűkből álló törökös izlésű díszítést tettek, mely stíljét és formáit tekintve a tükör díszítésétől teljesen elüt. Ilyen törökös virágos sarkai voltak a kiállítás 106 db. erdélyi szőnyege közül 102-nek, ilyen van a kolozsvári szőnyegnek is.

A szebeni szőnyeg az egyetlen ismert példány, melynek frizjében is arabeszkok vannak; a kolozsvárin a hosszukás mezőben „cyprus levelek” sorakoznak — ez is török motívum, az erdélyi szőnyegeken előfordúl a keretsáv arabeszkjei körül, különösen szembeszökő azonban a hatoszlopos imaszőnyegeknek egyik válfajában, melynek legszebb példányai a kiállításon a 288. és 289. sz. szőnyegek voltak (az előbbinek képe: Or. Tepp. Taf. VIII. Nr. 11., tévesen az O. M. Iparművészeti Múzeumnak tulajdonítva — a szőnyeg a nagyváradi múzeumé).

* *

Az arabeszk sarkú erdélyi szőnyegeknek e kis csoportja színezés tekintetében is külön helyet foglal el: leszámítva a 74. sz. szőnyeget, mely sötétkék alapon túlnyomóan piros díszítésével e tekintetben az egész kiállításon egyedül állt, valamennyien barnássárga alapszínűek; a kiállítás többi erdélyi szőnyegének egészen túlnyomó része pirosalapú volt (fehér mintegy 10 db., sötétkék és barna még kevesebb; a más színű példányok, mindössze egynehány, különböző okokból nem jönnek tekintetbe). Ilyenformán mindenesetre figyelemreméltó, hogy a kolozsvári szőnyeg nemcsak rajzának túlnyomó részével, hanem színezésével is az arabeszk sarkú szőnyegek csoportjával van legközelebbi rokonságban. — A törökös motívumoknak ellenben, melyek a kolozsvári szőnyeg sarkait és frizét elfoglalják, az arabeszk szőnyegek közül csak egyen (a 75. sz.-n, a frizben) van nyoma.

A csomózás sűrűségének tekintetében a kolozsvári szőnyeg, melynek dm²-nyi területére 2080 csomó esik, kiváló helyet foglal el, a mit a következő hevenyészett statisztika mutat (a lajstrom alapján):

a kiállításon volt 106 erd. szőnyeg.

Csomószám: 1500—1900	---	---	---	---	---	---	11 db.
„ 1900-on fölül	---	---	---	---	---	---	1 „
„ 2000-en fölül	---	---	---	---	---	---	1 „

(t. i. a szebeni: 2538 csomó).

A 37 kétoszlopos imaszőnyegnek ellenben majdnem fele fölül volt 1500 csomón, ezek közül 2000 csomón fölül 4 (a 179. és 214. sz. szőnyegek nem jönnek tekintetbe); hasonló az eredmény a fülkés imaszőnyegekénél. A 28 db. hatoszlopos imaszőnyeg közül csak háromnak a csomószáma volt fölül 1500-on, az 1800-at egy sem érte el. A többi szőnyegek közül csak a kis usák szőnyegeknek (2 db. 1900-on fölül) és a vegyeseknek kis csoportjaiban voltak sűrűbb csomózású szőnyegek, miután a ladik és kula szőnyegek — sokkal fiatalabbak lévén — itt nem jöhetnek tekintetbe.

*

A kolozsvári szőnyeg tehát kétségtelenül az érdekes és kiválóbb darabok közé tartozik, mind rajzát, mind technikai tulajdonságait tekintve, bár a nagyszebeni szőnyeg rendkívüli rajzbeli finomságát nem ér utól; éppen azért nagyon sajnálni való, hogy oly szármalmas állapotban jutott az Erdélyi Nemzeti Múzeumba, hogy még restaurálása sem igen kecsegtet eredménnyel. Egyáltalán fájó szívvel gondol rá az ember, hogy a keleti szőnyegművészetnek mennyi pompás példánya mehetett veszendőbe századok folyamán kincses Erdélyországunkban! A XVI. sz.-ra visszamenő szőnyegek közül mindössze néhány példány került a kiállításra — az usákszőnyegek legszebb típusából egyetlen kicsike töredék a Bruckenthal múzeumból — pedig tudjuk, hogy már a XVI. sz. elején tömegesen importáltak Erdélybe szőnyegek. Annál inkább kötelessége mindenkinek, ki hazai műkincseink sorsát szíven viseli, arra törekedni, hogy az, a mi a keleti művészet e gyönyörű termékeiből Erdélyben még fenmaradt, az ország számára megőriztessék.

Budapest.

Csermelyi Sándor.